

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

СТАСЮК Геннадій Євстахійович

УДК 323: 37.014

**ОСВІТА
ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

09.00.10. – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі державного управління Івано - Франківського національного технічного університету нафти і газу Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
ДЗВІНЧУК Дмитро Іванович,
Івано - Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри державного управління.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Карась Анатолій Феодосійович,
Львівський національний університет імені
Івана Франка, завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Загарницька Ірина Іванівна,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту розвитку дитини.

Захист відбудеться «10» червня 2008 року о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «8» травня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах еволюційної трансформації українського суспільства від авторитарного до демократичного політичного режиму важливого значення набуває розвиток філософсько - освітніх та політичних концепцій, що передбачає вироблення й засвоєння на рівні всього соціуму, соціальних груп та окремих індивідів систематизованих знань про політику і навичок участі у політичному житті; усвідомлення освіти як важливого фактора інституційної модернізації українського суспільства. Окрім того, за сучасних умов наука і освіта постають засобом збереження і зміцнення української державності.

Характерними рисами політичної системи, яка склалася в сучасній Україні, є низький рівень конкурентоспроможності, слабкість соціальних інститутів влади, відсутність ефективного механізму розробки і реалізації освітньої політики, зрощування держави і бізнесу. У зв'язку з цим важливого значення набуває розробка поняття освітньої політики, її принципів, суб'єктів, засобів регулювання, зокрема – нормативно - правових. Розробка проблематики політики в освітній галузі також є актуальною з огляду на орієнтацію нашої держави на інтеграцію до європейських структур. Інтеграційні процеси зумовлюють необхідність імплементації міжнародно - правових стандартів у внутрішнє законодавство держави, приведення правових актів України з питань освіти у відповідність до міжнародних правових стандартів.

Суспільство і освіта – єдина, взаємопов'язана система. Модернізація освіти – соціально детермінований, керований процес. Його зміст та спрямованість визначається через існуючі в суспільстві політичні механізми взаємодії різноманітних інтересів (класових, корпоративних, професійних тощо), характер їх прояву в освітній політиці, в діяльності її основних суб'єктів, перш за все держави.

Політичний вимір освіти – відносно нова проблема для вітчизняного суспільствознавства. Лише в останні роки, особливо в період розробки проекту Національної доктрини розвитку освіти, її обговорення, питання освітньої політики, в першу чергу державної, набули певного розголосу та стали привертати більше уваги з боку дослідників. Посилилась співпраця із зарубіжними вченими, експертами та аналітиками.

Актуальність теми дослідження підсилюється тим фактом, що світоглядні знання особливо необхідні громадянам та їх об'єднанням, які діють у демократичному суспільстві, оскільки вони неминуче повинні взаємодіяти між собою і державою, виступаючи в якості активних суб'єктів сучасного політичного процесу. Актуальними є також проблеми організації та управління освітньою політикою на сучасному етапі українського

державотворення. Враховуючи надзвичайну актуальність і практичну нерозробленість проблеми, автор зосереджує на ній свою дослідницьку увагу, обирає як предмет дисертаційного дослідження.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Література за тематикою, зважаючи на її міждисциплінарний характер, є надзвичайно чисельною і різноманітною, охоплює широке коло освітніх та філософсько - політичних проблем. Загальноцивілізаційний вимір освіти як суспільного явища досліджують представники соціальної філософії, філософії освіти, соціології освіти, педагогіки тощо. Серед вітчизняних вчених слід назвати, насамперед, праці В.Андрущенка, Е.Афоніна, В.Беха, О.Бурлакова, В.Вікторова, Г.Волинка, В.Гальперіної, Л.Герасіної, І.Горбатенко, Д.Дзвінчука, В.Дзоз, О.Жабенко, М.Іванова, І.Каленюк, С.Клепка, Г.Клімової, Н.Коломінського, М.Коноха, В.Корженко, К.Корсака, В.Кременя, Т.Лукіної, В.Лутая, А.Мазака, М.Мартинюка, О.Марущенка, М.Михальченка, С.Ніколаєнка, В.Огнев'юка, В.Пальчикова, М.Романенка, І.Сікорської, Н.Скотної, В.Скотного, І.Степаненко та інших. Зазначені проблеми активно досліджують зарубіжні науковці, що репрезентують різні світові освітні школи. Це, зокрема, Ж.Алфьоров, В.Василькова, Б.Гершунський, І.Добронравова, О.Кормілішина, О.Пушкін, В.Садовничий, Д.Саприкін, В.Торосян, А.Фурсенко, В.Бойд, К.Г.Вайс, Дж.Франкел, Дж.Ківз, Ф.Раймерз, М.Садкер, С.Сарасон, Т.Серджіованні, П.Скотт, Т.Тімар, Е.Тоффлер, П.Фрейре, Ф.Фукуяма та інші.

Здобутки українських та зарубіжних вчених, які досліджують питання управління системою освіти, було узагальнено та систематизовано в ґрунтовній праці В.Лугового. У ній всебічно розглянуто стан освітньої галузі України, розкрито принципи національної освітньої політики, основні напрями реформування освіти в 90 - х роках ХХ ст. Але з моменту виходу роботи в світ сфера освітньої політики зазнала значних змін, які потребують оцінки та аналізу.

Плідне дослідження освітньої політики неможливе поза контекстом розвитку загальної теорії і практики державного управління та державної політики в сфері освіти. Ці проблеми розробляють А.Гофрон, Б.Гофрон, В.Дзоз, О.Жабенко, С.Калашникова, Н.Колісніченко, Т.Лукіна, А.Мазак, С.Майборода, В.Пальчиков, Н.Ракша, Н.Резанова, О.Скідін, В.Тертичка та інші.

Методологічні проблеми змісту політичних трансформацій на пострадянському просторі розглядаються в працях В.Андрущенка, І.Бідзюри, І.Воронова, В.Горбатенка, Г.Дашутіна, А.Карася, М.Михальченка, М.Розумного та інших вчених. Проблемам української політики, у її інституціональному та функціональному вимірах, присвятили свої дослідження Е.Афонін, М.Бойчук, А.Волинський, В.Кремень, М.Лукашевич,

М.Михальченко, С.Ніколаєнко, С.Пролєєв та багато інших. Стан, перспективи і тенденції розвитку освіти в сучасному світі висвітлюються в працях В.Андрущенка, Д.Дзвінчука, К.Корсака та інших авторів, які аналізують освітні системи провідних країн Заходу, форми та методи організації навчального процесу. Вагомий внесок у розвитку політичної дидактики та освітнього маркетингу зроблено вченими Інституту вищої освіти АПН України В.Андрущенком, К.Корсаком, В.Лутаєм, М.Михальченком.

В останнє десятиліття в Україні вийшло чимало праць з аналізу державної освітньої політики. Серед них, насамперед, слід назвати роботи відомих у цій галузі зарубіжних спеціалістів К.Г.Вайса, Ф.Раймерза, С.Сарасона, Т.Серджіованні, Т.Тімара та інших. Їх вихід у світ значною мірою сприяє інституціональному становленню аналізу державної політики як наукової дисципліни. Серед українських вчених, що також мають безпосереднє відношення до цієї справи, слід назвати, перш за все, І.Алексеєнко, Л.Бойко-Бойчук, Б.Ганьбу, І.Горбатенко, М.Іванова, С.Кальцеву, В.Малиновського, Г.Несвіт, В.Новохацького, Н.Пищулин, А.Прокопенко, О.Сосніна, В.Тертичку, О.Шаян та інших. Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність значної кількості праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що стосуються державної освітньої політики й управління освітою.

Аналіз існуючої літератури дозволяє сформулювати наступні висновки щодо ступеня розробленості проблеми:

по-перше, у соціально - філософській, політологічній та соціологічній літературі закладено основи теоретико - методологічних засад дослідження освітньої політики;

по-друге, у вітчизняному суспільствознавстві в попередні десятиріччя визначилися нові напрями дослідження філософських вимірів освіти, відбувається процес активної інтеграції різних наук, все чіткіше визначається окремий напрям та наукова дисципліна – філософський аналіз освітньої політики;

по-третє, неухильно зростає державний та громадський запит на зазначену дисципліну, її інструментальну та практичну цінність у визначенні цілей державної освітньої політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виявлений рівень розробленості проблеми, її наукова та соціальна значущість надають підстави автору визначити головну мету і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексного наукового дослідження, яке проводиться кафедрою державного управління Івано-

Франківського національного технічного університету нафти і газу: «Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України».

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Івано - Франківського національного технічного університету нафти і газу від 29 листопада 2006 р. (протокол № 12/450).

Мета та завдання дослідження. Мета даного дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб у контексті сучасних державотворчих процесів виявити роль освіти як фактора, що забезпечує стабільність, стійкість і відтворюваність української державотворчої традиції.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань:**

- визначення концептуальних методологічних засад міждисциплінарного дослідження пострадянських політичних трансформацій;
- розкриття сутності та особливостей соціально-політичного контексту (інституцій, процесів, характеру владних стосунків тощо) формування освітньої політики;
- аналіз суспільного механізму взаємодії освіти і політики, визначення його параметрів, основних інституцій та динаміки;
- розробка методологічних засад визначення поняття “освітня політика”, її інтерпретації в контексті різних наук – соціальної філософії, філософії освіти, політології, аналізу державної політики;
- визначення наукового статусу аналізу освітньої політики, його співвідношення з іншими дисциплінами, перш за все філософією освіти;
- обґрунтування соціальної та практичної значущості досліджень проблем освітньої політики, її аналізу як інструменту вирішення нагальних суспільних проблем у сфері освіти.

Об’єктом дослідження є освіта у її соціально-змістовному та діяльнісному вимірах (як цінність, як система, як процес, як результат).

Предмет дослідження є освітня політика держави.

Провідна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цілісне дослідження сутності та особливостей реалізації державної політики у сфері освіти в сучасних умовах дасть змогу визначити основні напрями її оптимізації, засоби і механізми реалізації, адекватні тим процесам і тенденціям, що спостерігаються у політичному житті суспільства.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертації складають дослідження зарубіжних та вітчизняних філософів, політологів, культурологів, теоретиків і практиків у сфері освіти. Характерним для дисертації є використання науково - системного підходу з врахуванням комплексних і нелінійних взаємодій між основними факторами впливу,

запозиченого з сучасної синергетики. Дослідження спиралося на низку визначальних принципів – наукового плюралізму, методологічної різноманітності, критичності мислення, єдності суб'єктивного та об'єктивного, системного компаративізму, обмеженості законів і теорій тощо. Для формулювання рекомендацій і пропозицій, визначення шляхів державної політики в галузі освіти використовувалися методи програмно - цільовий, моделювання та узагальнення.

Використання зазначених методів у взаємозв'язку та взаємодоповненні дозволило виявити ключові суперечності та причино - наслідковий зв'язок досліджуваних проблем, чинники та умови їх розв'язання, а також здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації в майбутньому.

Стрижневою методологічною основою дисертаційного дослідження є системний підхід. Він передбачає виявлення історичної генези понять «освіта» та «освітня політика», їхню сучасну змістовну наповненість та функціональний потенціал у вітчизняному та зарубіжному джерелознавчому масиві.

Емпіричну основу складають узагальнюючі праці вітчизняних та зарубіжних філософів, соціологів, політологів, фахівців у сфері освіти, статистичні матеріали, спеціальні та громадсько - політичні періодичні видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняному суспільствознавстві сформульовано узагальнюючу, побудовану на міждисциплінарному дослідженні, концепцію державної освітньої політики, що дозволяє врахувати загальноцивілізаційні, національні та освітньо-виховні цінності як основу реалізації стратегії розвитку України.

У дисертації сформульовано низку положень, що конкретизують наукову новизну і виносяться на захист:

- визначено методологічні засади міждисциплінарного дослідження політичного виміру освітніх трансформацій у пострадянському суспільстві. Їх основу складають соціоісторичний та соціокультурний підходи в системному, конструктивному поєднанні, що дозволяє досліджувати освітню політику в її особистісному, суспільному та культурному вимірах, у відповідному соціальному просторі та часі, надає можливість застосовувати способи, процедури та методи соціальної філософії, соціології, політології та інших наук;

- розкрито дію суспільного механізму трансформації соціальних інтересів в освітню політику. Вона є уособленням та кінцевим результатом взаємодії існуючих соціальних сил, політичних інститутів, індивідів та інтелектуальних ресурсів як між собою, так і з оточуючим середовищем – економічною, соціальною, правовою системами, існуючою політичною культурою, її різними сегментами;

- визначено евристичний потенціал понять “освіта”, “освітня політика” з метою його ефективнішого використання в процесі розробки стратегії і тактики трансформації гуманітарної сфери українського суспільства, уточнення цілей державної та позадержавної освітніх систем, визначення чітких перспектив інтеграції України у загальноєвропейський освітній простір;

- обґрунтовано критерії типологізації освітньої політики, що передбачають урахування передовсім таких параметрів: характер соціальної та політичної систем, сутність політичного режиму, способи та шляхи рекрутування влади, правлячої еліти, прийняття та виконання політичних рішень, домінуюча політична культура, історичні традиції тощо;

- запропоновано шляхи впровадження в практичну діяльність органів управління і освітніх закладів сучасної методології аналізу політики з метою розробки варіантів політики розвитку освіти на національному, регіональному та місцевому рівнях, перш за все з точки зору реалізації принципу рівного доступу різних верств населення до якісної освіти.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення дисертації можуть бути застосовані при розробці стратегії освітньої політики в процесі реформування сучасної системи освіти в Україні, а також у практичній діяльності державних структур, закладів культури та освіти; у діяльності політичних партій та громадських об'єднань; у лекційно - пропагандистській роботі та при розробці програм стратегічної та практичної діяльності обласних і районних держадміністрацій; у лекціях з філософії, культурології, політології, конституційного права тощо. Здійснена наукова робота створює передумови для подальших досліджень змісту, форм, методів діяльності органів державної влади і громадськості у сфері освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним авторським дослідженням. Результати і висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну дисертації, одержані автором особисто. Для обґрунтування основних тенденцій правового забезпечення державної освітньої політики частково залучені та використані положення співавтора Д.І. Дзвінчука (публікація № 7).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на всеукраїнських і міжнародних наукових й науково-практичних конференціях, зокрема, на III Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2006), Міжнародній науково - практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Рівне, 2007), науковій міждисциплінарній конференції «Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом

сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії» (Львів, 2007).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 7 статтях, підготовлених та опублікованих автором, в тому числі в 5 статтях у фахових наукових виданнях

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 206 сторінок. Список використаних джерел складається з 208 найменувань на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** подається загальна характеристика роботи: обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження і характеризується стан її розробки, визначається предмет, об'єкт, мета та задачі дослідження, його методологічна і теоретична основа, формулюється наукова новизна, формулюються основні положення, що виносяться на захист; підкреслюється практична значимість роботи, подаються відомості про апробацію результатів дослідження та публікації з теми дисертаційного дослідження.

Перший розділ - «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТИ» складається з трьох підрозділів, в яких обґрунтовуються теоретичні та методологічні основи розв'язання досліджуваної проблеми.

У підрозділі 1.1. **«Сутність освіти: експлікація концептуальних підходів»** розглядається поняття освіти як одне з базових для дисертаційного дослідження. Докладно аналізуються різноманітні концептуальні підходи, наявні в сучасній зарубіжній і вітчизняній науковій літературі, щодо розуміння сутності поняття освіти та умов формування й ефективного здійснення державної освітньої політики.

Поняття освіти розглядається в дисертації як процес (особлива діяльність людини, в ході якої відбувається засвоєння різних змістів), система (соціальна форма організації людської діяльності з передачі та засвоєння знань) та результат (індивідуальний та суспільний набуток). Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в умовах переходу до «організованого суспільства» освіта стає важливим чинником соціально-політичних змін, фактором політичного оновлення усіх сторін життєдіяльності індивідів та їх спільнот.

Соціокультурний феномен освіти виявляється надзвичайно складним історичним явищем. Він включає багато елементів та аспектів, дослідження яких потребують комплексного теоретико-методологічного підходу: адже неможливо вивчати освітні процеси та проводити їхній порівняльний аналіз

без урахування соціальних зв'язків, культурних традицій, етнічних, аксіологічних та інших особливостей суспільства.

Установлено, що термін «державна політика у сфері освіти», або «державна освітня політика» почав використовуватися в науковій літературі 60–70-х років ХХ ст., коли освіта почала розглядатися як найважливіший фактор економічного розвитку й соціального прогресу, як сфера, що потребує особливої уваги на загальнодержавному регіональному та місцевому рівні.

У підрозділі 1.2. **«Освітня модернізація в структурі політичної модернізації українського суспільства»** встановлюються методологічні засади розгляду освітньої модернізації в контексті політичної модернізації.

Освіта – це певна сума загальних і специфічних, академічних і вузькопрофесійних знань. Здобути освіту – означає оволодіти певними знаннями, мати навички логічного мислення, дослідження і аналізу різних явищ. Освіта як результат накопичення знань, результат навчального процесу має кількісний та якісний аспекти. Перший знаходить свій прояв у кількісному обсязі набутих і засвоєних людиною знань, формалізованим показником його може бути рівень освіти (середня, вища). Крім того, освіта має і аспект високої моральної цінності, формування здібностей та устремлень людей кожного народу, які визначають його історичну долю. Модернізація освіти – соціально детермінований, керований процес. Його зміст та спрямованість визначається через існуючі в суспільстві політичні механізми взаємодії різноманітних інтересів (класових, корпоративних, професійних тощо), характер їх прояву в освітній політиці, в діяльності її основних суб'єктів, перш за все держави.

У дослідженні стверджується, що нові завдання, які стоять перед Україною на сучасному етапі, вимагають докорінної зміни підходів до управління в освітній галузі на основі сучасних управлінських технологій.

Багатовимірність освіти (соціальний інститут, спеціалізована діяльність, суспільний процес, процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, соціокультурна система, онтологічна форма розвитку, фундаментальна форма існування буття) дає можливість аналізувати проблему виміру освіти залежно від конкретного політичного контексту. У зв'язку із проблематичністю системного, комплексного аналізу сутності освіти, доцільно використовувати так званій «контекстуальний методологізм», який забезпечить достатню гнучкість дослідження.

У підрозділі 1.3. **«Розвиток освіти в «організованому суспільстві»** розглянуто освітню політику як дієвий чинник сучасних державотворчих процесів. В умовах модернізації суспільства одним з елементів соціальних перетворень в Україні, на нашу думку, має стати орієнтація на «організоване суспільство» як модель соціальної організації. Процеси соціальної

модернізації і національно-державного будівництва вимагають радикальної зміни освіти суспільства, його ціннісних орієнтирів та мотивів діяльності. На перший план виходять процеси нагромадження і використання набутих знань, переосмислення культурно-історичного досвіду, проектування, самодетермінації, визначення власних ціннісних орієнтирів на підставі безпосередньої інтеріоризації освітніх цінностей, які набувають характеру політичного й етичного вибору індивідуального і соціального буття. Швидке досягнення Україною політичного, економічного, соціального, духовного успіху стає можливим лише на основі реформ, впровадження якісних змін в інститутах освіти і культури, освоєння широкого комплексу інновацій та нововведень.

В «організованому суспільстві» освіта покликана виконувати три найважливіші функції:

- продукувати і пропагувати знання (функція Знання);
- сприяти інтеграції вітчизняного і зарубіжного досвіду в сучасну українську державотворчу концепцію (функція Пам'яті);
- давати орієнтири та конкретні механізми втілення державницьких планів та ідей в життя (функція Волі).

У другому розділі – **«СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ»** - з'ясовано передумови та засади сучасних державотворчих процесів, проаналізовано сутність та характер сучасного суспільства, основні напрями його розвитку в контексті розгляду освіти як чинника політичних змін. У розділі обґрунтовано, що вивчення механізму управління сферою освіти набирає все більшої ваги й потребує глибокого системного реформування з метою збереження її потенціалу та обсягу підготовки пріоритетних напрямів освіти й науки, приведення у відповідність із найновішими світовими досягненнями сучасної науки.

У підрозділі 2.1. **«Соціальний контекст формування та реалізації освітньої політики»** проаналізовано особливості політичного впливу на зміни освітнього середовища. На підставі аналізу джерел та узагальнення існуючої практики автор схильний вважати, що реалізація основних напрямів розвитку освіти, спрямованих на модернізацію освітньої галузі, потребує реформування системи державного управління освітою, яке має забезпечити поступове звуження державного контролю з одночасним розширенням засад громадського самоврядування, формуванням її громадської складової. Цей процес передбачає розробку та впровадження сучасних управлінських проектів, широке використання засад освітнього менеджменту, оновлення функцій управлінської вертикалі всіх рівнів, наповнення їх новим змістом і значенням. Освіта має стати основним генератором політичних цінностей і соціальних орієнтацій діяльності для кожної окремої людини та для

суспільства в цілому, що здійснює випереджувальне проектування політичних реальностей на багато років наперед.

Значна увага в роботі приділяється аналізу результатів політичної трансформації в Україні, характеристиці середовища, в якому формуються новітні освітні проекти та програми. Найсуттєвішими характеристиками пострадянської дійсності є майже тотальна «тінізація» політичного простору (в тому числі і освітнього), корупція, існування «неформальних освітніх мереж», нерозвиненість демократичних основ життєдіяльності громадянського суспільства тощо.

У підрозділі 2.2. «**Держава як суб'єкт освітньої політики**» висвітлено роль держави як суб'єкта освітньої взаємодії. Основні повноваження з надання освітніх послуг, забезпечення контролю якості освіти та ефективності використання коштів належать державі. Держава має захищати інтереси споживачів освіти, стежити за виконанням іншими учасниками освітнього процесу своїх зобов'язань, нести відповідальність за стратегічне і тактичне управління галуззю. Держава розробляє так звані державні стандарти освіти; готує викладацькі і вчительські кадри; забезпечує виробництво необхідного навчального обладнання, книговидавання тощо.

У дисертації розглянуто причини низької соціальної ефективності політико-управлінських інституцій українського суспільства, дефіциту в арсеналі вітчизняної бюрократії ефективних технологій та методик управління сферою освіти. Одна із них – невисокий креативний потенціал політичної еліти. Автор приходить до висновку, що пострадянський політичний простір, існуючі політичні традиції та норми не створюють сприятливих умов для здійснення такої політики в сфері освіти, що повною мірою задовольняла б потреби людини в координатах «організованого» суспільства.

Встановлено, що базовою метою у реформуванні системи управління освітою має стати досягнення тісного співробітництва органів державного управління освітою всіх рівнів, навчально-виховних закладів, громадського самоврядування та піднесення їх відповідальності у межах повноважень; створення цілісної системи управління освітою, якій були б властиві гнучкість, демократизм, динамізм, мобільність, здатність до самоорганізації. З метою наближення до стандартів європейського освітнього простору розробники освітньої політики зобов'язані визначити параметри децентралізації та демократизації освіти.

У підрозділі 2.3. «**Роль та місце недержавних організацій у здійсненні освітніх проектів**» розкрито значення неурядових організацій в розробці та реалізації освітніх проектів та програм. Розвиток недержавних організацій є важливим напрямком політичної модернізації українського суспільства, умовою соціальної стабільності та національної безпеки.

Суттєвими ознаками такого розвитку є становлення відкритого суспільства, роздержавлення приватного життя громадян, відокремлення освітньої сфери від державної бюрократії, цінування багатоманітності форм прояву освітньо-громадської діяльності.

Розвиток громадянського суспільства є важливим напрямком демократичної модернізації суспільства, умовою соціальної стабільності та національної безпеки. Наріжним каменем ідеології громадянського суспільства є визнання факту, що держава існує, перш за все, для того, щоб захищати особисту свободу й власність, здобуту власною працею людей; вона повинна діяти тільки в чітко окреслених межах, вихід за які може призвести до громадянської непокори. Характер взаємодії держави і громадянського суспільства значною мірою визначає стан суспільної стабільності й безпеки. Громадянське суспільство потребує існування правової держави як своєї передумови. Разом з тим, тільки розвинуте, стабільне громадянське суспільство уможливорює утворення правової держави, є основою стабільного демократичного політичного режиму й авторитетної влади.

На основі детального аналізу освітньої політики, зарубіжної та вітчизняної літератури, а також політичної практики автором зроблено висновок про те, що освітня політика є однією з центральних складових загальної політики держави; в демократичному суспільстві вона охоплює людину як цілісність, спрямована на реалізацію інтересів людини у всіх сферах її суспільного й індивідуального буття, має на меті забезпечити реалізацію національних і загальнолюдських гуманістичних пріоритетів, викристалізованих народом і людством у ході їх історичного поступу.

У третьому розділі - «РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ» висвітлено основні завдання освіти як чинника політичних змін в трьох ключових площинах: 1) соціально - правовій, 2) аксіологічній, 3) політичній.

У підрозділі 3.1. **«Поняття та цінності соціальної, правової держави»** виявлено сутність соціальної, правової держави.

Доведено, що ефективність правового регулювання політичних відносин у суспільстві перехідного типу визначається не лише ступенем соціально-економічного розвитку та правової свідомості, а й рівнем розвитку громадянського суспільства. На певному етапі воно стає суб'єктом, який впливає на функціонування держави як системи адміністративних та силових інститутів, обмежених рамками правових законів. Держава стає правовою лише тоді, коли з'являється паритетність у відносинах між громадянським суспільством та владою, що досягається шляхом її легітимізації, тобто представницького народовладдя. З позицій цих вимог, Україна лише стає

правовою державою, формуючи відповідні органи, структури та інститути влади.

У підрозділі 3.2. **«Філософські засади впливу освітньої політики на формування соціальної, правової держави»** розкрито детермінуючий характер взаємодії правової держави з освітнім середовищем. У дисертації розглядаються причини існуючих протиріч між задекларованими пріоритетами та реальним станом освіти в суспільстві, найближчими перспективами у її розвитку.

Особлива увага приділяється розгляду питань реформування системи політичного керування та управління системою освіти. У цьому контексті запропоновано переглянути зміст освіти, розробити державні стандарти, створити мережу ресурсних та інформаційних центрів, забезпечити опрацювання і впровадження новітніх комп'ютерних технологій навчання, забезпечити формування активної громадянської позиції та позитивного ставлення суспільства до освіти. Пошуки вирішення взаємин національного та загальногромадянського, сучасних суперечностей «влада-знання» чи «влада-освіта» можливі на шляхах глибокого наукового осмислення загального проекту втілення національної ідеї в процесі будівництва громадянського суспільства в Україні. Входження освіти України як рівноправного партнера до світової системи визначається як необхідна умова політичної модернізації суспільства й піднесення міжнародного авторитету держави.

У підрозділі 3.3. **«Шляхи оптимізації державної освітньої політики в Україні»** висвітлено основні засади удосконалення державної освітньої політики в контексті становлення соціальної, правової держави в Україні. Модель управління освітою має містити можливості формування механізмів взаємодії громадськості, адміністративних органів і педагогічного співтовариства, утворення муніципальних структур, що координують дану взаємодію, створення системи соціального партнерства, інституту лідерів, реалізації принципів соціально-територіальної організації управління освітою тощо. У процесі модернізації освітньої системи має бути забезпечено, по-перше, відкритість освіти як державно-громадської системи і, по-друге, перехід від патерналістської моделі до моделі взаємної відповідальності у сфері освіти, до посилення ролі всіх суб'єктів освітньої політики і їхньої взаємодії.

До найважливіших шляхів оптимізації державної освітньої політики в Україні автор відносить: фінансову і управлінську децентралізацію освітньої системи, яка передбачає органічне поєднання централізованого та самоврядного управління галуззю з широким залученням недержавних організацій; виникнення і розвиток недержавних освітніх інституцій (міжнародних, приватних, громадських, церковних тощо); якісне оновлення

змісту освітніх програм; зростання еластичності та гнучкості системи освіти; розширення системи освіти для дорослих; зростання більшої доступності, розширення можливості вибору майбутньої професії в системі середньої і вищої школи.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження, в якому на основі порівняльного застосування різних методологій здійснено філософський аналіз основних характеристик освіти як впливового чинника процесу державотворення та політичних змін, дає можливість сформулювати такі основні висновки:

1. Проблеми освіти починаються за межами системи освіти, її реформування можливе лише у контексті комплексного аналізу соціокультурних, економічних, політичних процесів у державі і суспільстві.

2. Аналіз наукової літератури з теми нашого дослідження виявив, що наявна велика кількість джерел з проблеми не забезпечує її комплексного бачення, сучасні вітчизняні та зарубіжні автори переважно розглядають тільки окремі складові освіти як детермінанти державотворчих процесів.

3. Освіта й наука виступають серцевиною політичної трансформації, у значній мірі визначають її сутнісні характеристики та забезпечують поступальний розвиток суспільства.

4. Ефективність управління інноваціями в освіті залежить від рівня психологічної готовності учасників освітнього процесу до управлінської діяльності. Психологічна готовність суб'єкта навчально-виховної діяльності до управління інноваційними змінами в освіті – це комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених психологічних якостей, система його настановлень, які забезпечують успішну взаємодію всіх суб'єктів управлінської діяльності та ефективність управління в цілому.

5. Необхідна визначеність щодо параметрів децентралізації освіти, встановлення своєрідних меж ефективності, у яких керівні та управлінські ланки різного рівня здатні ефективно та легітимно здійснювати свої функції, відмова від домінування держави в освітній політиці, зростання активності інших її учасників.

6. Змістом державно-громадського управління освітою є діяльність його суб'єктів за двома напрямками:

перший – забезпечення функціонування освітньої сфери: участь у підготовці, прийнятті та реалізації нормативно-правової бази; взаємодія державних органів і громадських об'єднань та організацій, які сприяють гармонізації, гуманізації та громадсько-правовому закріпленню різноманітних організаційних та організаційно-правових форм

взаємовідношень учасників навчального процесу; залучення в освіту сил і засобів юридичних та фізичних осіб;

другий - передбачає розвиток системи освіти; розроблення та реалізацію відповідних програм, які спрямовані на її модернізацію; вдосконалення змісту, форм і методів освітньої діяльності; підготовку, прийняття і введення в дію нормативних документів щодо стимулювання діяльності закладів освіти та органів управління ними.

7. Пріоритетними напрямками діяльності у сфері освіти і науки в вищих навчальних закладах, державного управління ними, на найближчий період повинні стати:

- забезпечення європейського рівня якості і доступності освіти;
- поглиблення духовної зорієнтованості освіти;
- демократизація освіти;
- посилення соціального благополуччя науковців, педагогів і студентів;
- розвиток суспільства на основі нових знань.

8. Реформування освіти повинно базуватися на таких трьох основних компонентах:

По-перше, комплексний ґрунтовний аналіз всього соціокультурного контексту освіти в розрізі українських державотворчих цілей. Основною ідеологічною платформою освітньої модернізації повинна бути україноцентрична парадигма.

По-друге, перехід від розмов до практики конкретних дій. У цьому контексті важливо приділити увагу розвитку третього сектору, зокрема:

- стимулювати активну участь громадськості в розробці та реалізації освітніх проектів та програм;
- забезпечити контроль громадськості за реалізацією державної освітньої політики на всіх рівнях;
- інтенсифікувати запровадження прогресивного педагогічного досвіду через наявні демократичні інституції.

По-третє, потрібно працювати на перспективу, з випередженням. Це й стосується інформатизації освіти, і нових підходів до організації навчально-виховного процесу, і взаємовідносин між студентами та викладачами.

9. Основними складниками вирішення проблеми реформування освітньої сфери є: приведення системи освіти у відповідність до європейських норм і стандартів; прискорення входження України до Болонського процесу, а в перспективі – виходу за його межі, входження у світовий освітній простір; впровадження безперервності освіти, створення можливостей для реалізації права громадянина здійснення освіти впродовж життя; інтенсивне впровадження в систему освіти сучасних інформаційних технологій та мовних стратегій; створення ринку освітніх послуг та забезпечення рівного доступу до нього; фундаменталізації освіти на основі поглиблення її зв'язків

з наукою та соціальною практикою; підвищення якості освітніх послуг, забезпечення конкурентоздатності освіти у європейському освітньому просторі; інтеграція системи освіта-наука-практика тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стасюк Г.Є. Освіта як політичний чинник державотворення // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць. – Випуск 11 (24). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 217-220.

2. Стасюк Г.Є. Освіта та наука як основа механізму трансформаційної динаміки українського суспільства // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2007. – Т. 15-16. – С. 190-192.

3. Стасюк Г.Є. Громадянська освіта як важлива складова процесу формування політичної свідомості молодого покоління // Гілея. Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 7. – С. 138-143.

4. Стасюк Г.Є. Розвиток освіти в «організованому суспільстві»: українські реалії та перспективи // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 62. – С. 52-58.

5. Стасюк Г.Є. Політичний вимір освітніх реформ // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 71. – С. 114-121.

6. Стасюк Г.Є. Змістовне навантаження поняття «освіта»: ретроспекція і сучасність // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 72. – С. 68-76.

7. Дзвінчук Д., Стасюк Г. Право на освіту. Між деклараціями й практикою // Віче. – 2007. – Черв. – № 11. – С. 29-32.

АНОТАЦІЇ

Стасюк Г.Є. Освіта як чинник державотворення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10. – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертацію присвячено осмисленню теоретико-методологічного аспекту освіти як чинника державотворчих змін. Аналізуються форми соціального вияву освіти: як складової, чинника та результату політичних змін. На основі здійсненого аналізу методологічних підходів до вивчення, з

одного боку, політичних змін, з іншого – до освіти як цілісної соціальної системи розкрито сутність освіти як суспільного інституту. Розглянуто цілі і задачі освітньої модернізації в залежності з динамікою політичного життя. Досліджено соціально-політичний контекст функціонування та розвитку освітньої політики. Виявлено та проаналізовано організаційно-правові та управлінські проблеми розвитку освітньої політики України.

Обґрунтовано твердження про те, що створення демократичної, соціальної, правової держави виступає найважливішим чинником формування та реалізації сучасної освітньої політики в Україні. Визначено головні, найбільш перспективні напрямки підвищення ефективності освітньої діяльності. Запропоновано пропозиції і практичні рекомендації щодо можливості використання історичного досвіду з метою комплексного реформування освітньої галузі.

Ключові слова: освіта, освітня політика, державна освітня політика, суспільство знань, громадянське суспільство.

Стасюк Г.Е. Образование как фактор формирования государственности. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10. – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена осмыслению методологического аспекта образования как причины общественных изменений. В диссертации получил дальнейшее развитие подход к изучению образования как многоаспектного объекта исследований. Продемонстрировано, что в зависимости от формы социального проявления образование предстает как составляющая, причина и результат общественных изменений. Соответственно, образование является сложным социокультурным феноменом, который проявляет себя как эволюционный процесс, специфическое социальное влияние и социальный институт. На основе произведенного анализа методологических подходов к изучению, с одной стороны, политических трансформаций, с другой – образования как целостной социальной системы, предложено рассматривать философию прагматизма, как такую, которая позволяет достигать адекватного изучения, как политических изменений, так и образования как их причины. Образование с позиций прагматизма рассматривается как важная составляющая политической эволюции, которая позволяет придавать ей определенную направленность, за счет рассмотрения образования не только как процесса, но и формы социального влияния.

Выведено изменение господствующей парадигмы в исследованиях системы образования – с институциональной на личностноориентированную.

Речь идет не об отказе от образования как социального института, а доминировании инновационности над традиционностью в функционировании системы образования.

Определено, что философия образования играет значительную роль как научно-образовательная система стимулирования процесса становления гражданского общества. Аргументирован научный подход, в соответствии с которым создание современных общественных ценностей являет собой процесс, неотрывный от внедрения гражданских знаний через межотраслевую систему гражданского образования.

Показано, что образование социального, правового государства является наиболее важным фактором формирования и реализации современной образовательной политики. Определены основные и перспективные направления повышения эффективности образовательной деятельности.

Акцентируется внимание на том, что инновационный социально-креативный характер современного образования является реализацией его антропологической сущности и конкретизируется благодаря вынесению на первый план образовательного процесса аксиологической и антропологической составляющей образования.

Результаты исследования позволили разработать рекомендации относительно усовершенствования системы государственного управления образованием в Украине (осуществление образовательных реформ необходимо начинать прежде всего из реформ в системе управления; сформировать условия для эффективного функционирования государственно-общественной модели управления образованием, а также обеспечить надлежащее методическое обеспечение государственно-общественного управления образованием; внедрения современных образовательных доктрин и идей, осуществлять систематическую подготовку и переподготовку профессорско-преподавательского состава).

Основные пункты итогов исследования могут быть использованы для дальнейших научных исследований по философии образования, теории и истории государственного управления, теории и истории педагогики, для использования в практической деятельности органов управления различного уровня, в преподавательской работе.

Ключевые слова: образование, образовательная политика, государственная образовательная политика, общество знаний, гражданское общество.

Stasyuk G.E. Education as the factor of creation of the state. - Manuscript.

Thesis for the academic degree of Candidate of Philosophical Sciences according to the Speciality 09.00.10. – philosophy of education. – M. P. Dragomanov National Teachers' Training University. – Kyiv, 2008.

The thesis is devoted the comprehension of the methodological research of education as a factor of state's changes. The forms of social display of education are analysed: as a constituent, to the factor and result of political changes. On the basis of realizable analysis of the methodological going near a study, from one side, public changes, from other – to education as integral frame of society essence of education is exposed as a public institute. Aims and tasks of educational modernization are considered in dependence with the dynamics of public life. The author suggested a scientific approach according to the creation of modern social values is a process connected with implementation of civil knowledge into interbranch system of civil education.

Probed political context of functioning and development of educational policy. Found out and analysed the organizational-legal and administrative problems of development of educational policy of Ukraine.

Grounded assertion that creation of the democratic, social, legal state comes forward the major factor of forming and realization of modern educational policy in Ukraine. The author analyzed the actual state of the efficiency of the national educational potential and by means of the system method determines internal and external effectiveness, the criteria of efficiency, effectuality and productivity.

Practical recommendations concerning the opportunity of use of historical experience in conditions of reforming of system of public administration of education are offered. The results of research can be used in teaching activity.

Key words: education, educational policy, public education policy, society of education, civil society.